

Литвин О.В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
здобувач кафедри кримінального процесу,
спеціаліст Господарського суду Черкаської області*

ОБОВ'ЯЗОК ТА ТЯГАР ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Для того, щоб визначити місце окремих суб'єктів кримінального процесу у процесі доказування у кримінальних справах, слід розглянути та дослідити співвідношення двох фундаментальних категорій у теорії доказів: поняття обов'язку доказування та поняття тягара доказування.

У науці із цього питання склалося декілька позицій. Різниця у цих наукових позиціях пов'язана у першу чергу, із різними тлумаченнями поняття «доказування», по-друге, із різними підходами до поняття «обов'язок доказування». Не вдаючись до детального дослідження поняття доказування, зазначимо, що слід підтримати позицію про чітке розмежування двох значень доказування: доказування як діяльність із збирання, перевірки та оцінки доказів та доказування як обґрунтування певного твердження, певної тези.

Що стосується визначення поняття «обов'язок доказування», то можливо виокремити три концептуальні підходи щодо його визначення.

У відповідності до першого, поняття обов'язку доказування тотожне обов'язку довести винуватість особи, яка викривається у вчиненні злочину (Михеєнко М.М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве. - Киев, 1984. - С.56; Муравин А.Б. Уголовный процесс. Учебное пособие / Муравин А.Б. - Харьков: Бурун Книга, 2008. - С. 80).

У іншому значенні обов'язок доказування розуміється лише як обов'язок збирання, перевірки та оцінки доказів (Авилов А.В. Субъекты обязанности доказывания в уголовном судопроизводстве: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. - Краснодар, 2011. - С. 7).

Більш поширювально цю категорію визначає П.А. Лупінська: поняття обов'язок доказування вживається у кримінальному процесі у двох значеннях: як обов'язок здійснення діяльності із доказування, тобто обов'язок збирати, перевіряти та оцінювати докази; головний зміст поняття обов'язок доказування у кримінальному процесі полягає у відповіді на питання, на кому лежить обов'язок доводити винуватість обвинуваченого (Уголовно-процессуальное право Российской Федерации / Отв. ред. П.А. Лупинская. - М.: Юрист, 2004. - С. 248).

При характеристиці суб'єктів доказування вченими використовується, крім обов'язку доказування, ще один термін - «тягар доказування», причому його зміст у літературі визначений недостатньо чітко. Деякі вчені не розмежовують ці поняття (Уголовно-процессуальное право Российской Федерации / Отв. ред. П.А. Лупинская. - М.: Юрист, 2004. - С. 248; Михеєнко М.М. Указ. соч. - С. 56).

На думку іншої групи вчених, слід розмежовувати поняття «обов'язок доказування» та «тягар доказування» (Теория доказательств в советском уголовном процессе.- М., 1973. - С. 507-508; Авилов А.В. Указ. соч. - С. 7; Кримінально-процесуальне право України : підручник

/ за заг. ред. Ю.П. Аленіна. - Х. : ТОВ «Одісей», 2009. - С. 289; Шамардин А.А. К вопросу об обязанности доказывания в уголовном судопроизводстве // Труды Оренбургского института (филиала) МГЮА (выпуск восьмой). - Оренбург, 2005; Мотовиловкер Я.О. Основные уголовно-процессуальные функции. - Ярославль, 1976. - С. 29-30.).

Слід зазначити, що правильне визначення співвідношення цих двох категорій можливо лише при неухильному дотриманні наукової позиції про розмежування двох значень доказування: доказування як діяльність із збирання, перевірки та оцінки доказів та доказування як обґрунтування певного твердження, певної тези.

У першому випадку, доцільно стверджувати саме про обов'язок доказування слідчого, органу дізнання, прокурора (це прямо випливає із норм ст. 22 КПК), а також суду (цю позицію детально обґрунтовано Ю.М. Грошевим, С.М. Стахівським, В.Т. Норм, Т.В. Лукашкіною, О.І. Коровайко, З.В. Макаровою, В.Л. Сисковим, М.М. Гочіяєвим, В.Я. Корсун, О.В. Рибалка та ін.). Коли мова йде про доказування як обґрунтування певного твердження, певної тези, то застосування терміну «обов'язок доказування» є некоректним, адже у ситуації, коли носію тягара доказування (а нею є сторона обвинувачення) не вдається довести свою тезу перед судом, то ніякі кримінально-процесуальні санкції до нього не будуть застосовані: доведеною буде вважатися протилежна теза, тобто теза сторони захисту.

У зв'язку із цим, дещо сумнівними є формулювання ст. 92 Проекту КПК № 9700 - «Обов'язок доказування. 1. Обов'язок доказування обставин, передбачених статтею 91 цього Кодексу, за винятком випадків, передбачених частиною другої цієї статті, покладається на слідчого, прокурора та, в установлених цим Кодексом випадках - на потерпілого. 2. Обов'язок доказування належності та допустимості доказів, даних щодо розміру процесуальних витрат та обставин, які характеризують обвинуваченого, покладається на сторону, що їх надає.» І якщо із положеннями ч. 1 цієї статті слід погодитися, то ч. 2 викликає зауваження. Так, як видається із формулювань, сторона зобов'язана довести належність та допустимість поданих нею доказів. І тут виникає відразу три питання.

1. По-перше, яким чином сторона захисту повинна доводити належність та допустимість доказів, якщо вона здійснює збирання доказів шляхом «виребування та отримання речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів»; крім того, відсутня детальна процедура збирання доказів стороною захисту (а це, як відомо, є одним із критеріїв допустимості доказів).

2. По-друге, у цій статті не указаний потерпілий, хоча цей учасник, у відповідності до ч. 1 ст. 93, також може збирати докази;

3. Чому у даному випадку мова йде про обов'язок, а не тягар доказування, адже жодні санкції до сторони при недоведенні належності та допустимості доказів не можуть бути застосовані?

Тобто, як уявляється, положення про те, що обов'язок доказування належності та допустимості доказів, даних щодо розміру процесуальних витрат та обставин, які характеризують обвинуваченого, покладається на сторону, що їх надає, є формулюванням фактично не обов'язку доказування, а тягара доказування. У зв'язку із цим, відповідно, ч. 2 ст.

92 Проекту потребує коректування.